

רבית - מכירה על תנאי- מכירה שנתבטלה [שבוע כג]

מתני' ב"מ עד גמ' משכן לו בית [1]

טור סימן קעד [2-5]

Optional חות דעת קעד-א [6]

קניית חפץ בתנאי שיכול להחזירו

חוט שני פי"ג [7]

ויש חולקים ברית יהודה עקרי דינים פרק יז- ג [8-9]

משנת רבית פרק יד י-יג [10-11]

[ט] מהרש"ל מוצק זה
 (גליצן): צ"ל **אותן**
 (באה"מ, וכן בכת"י):
 צ"ל **דקתני** (רש"י,
 [צ"ל] בכת"י): **[7]** צ"ל
מכרנא (גליצן) ועי'
 מכתוביהם שייף: **[8]** פ"ה
 הדוב **פפא** (גליצן):
[9] **הנא** **הא** **תנ**
בכתמי הלוח, כצ"ל
 (גליצן) וכתב הרש"י
 הדובת **"למקן"** צ"ל
 להלן, **רלמאי** דמוקד
למא **קמן**: **[10]** צ"ל
מכעכשין (גליצן):
[11] צ"ל **מאי** (ביש,
 וכן בכת"י): **[ט]** צ"ל
צבני מלוח (גליצן):

עליו אחריות המעות כל ימי המשך מהלך הספינה עד שזכה עדיין לא ילא מדי הלואה דהא צריך לזכור (טעם) וזו יהי חזוי שקיל ולא הדרי בעיניו ולא דמי למר. ומה שזכרנו למען עשרים לטעון למי שצטעק ק' לטעון שיש לו בספינה זו דרך אחרת היא לפי שאין כאן הלואה אלא כעין מכר שמקבל עליו אחריות מעות האחר נעזר הסך ההוא שנתן לו זה ואפילו אם יקדימו לו עמה העשרים לטעון אין חשש בזה:

קעז פרטי רמזי דינים המבוארים
המבוארים בזה הסימן

[1.7] מכר לו שדה נתן לו קצת דמים וקנה הקרקע באחד מדרכי הקנין דינו כאומר לו קני מעכשיו וזווי להווי הלואה גבך כל דלא עייל ונפיק אזורי: כל היכא דאמרין הכא אסור אם זה רבית קצוצה: [2] אם אמר המוכר לשליח על מנת שתחזירני לי כשיהיו לי דמים ושחק השליח: [3] זבין ולא איצטריך ליה זוזי וכן בזבין אדעתא למיסק לארץ ישראל אין הלוקח אוכל פירות עד ידוע דליקום וביני: [4] השוכר בית מחבירו

בדינו לשנה והקדים לו שבר עשרים שנה והתנו שאחר שנה או שנים יהיה רשאי בעל הקרקע לפדות קרקעו:

א מכר שדה לחבירו וכו'. צריכתא וגמרא עלה ס"ה (ע"ב) ויתמלאו הדברים יפה נחשן משפט סימן ר"ו (ס"ט—יג) בס"ד: כתב הרשב"א בתשובה (ח"ג סי' תלה) שינ"ש זה הרי הוא כמכר רלווי לומר כאלו מכר קרקע זה לחבירו וסחור ולוקחו ממנו להעלות לו אומר סך ככל שנה א' ושורת הדין כל מי שמוכר קרקע וממנה נשעת המכר שאם יהיו לו מעות יחזירם ללוקח אין זה מכר אלא

מלוה ב' וכלל כיוצא בזה יש צו משום רבית ג' וכדליתא צפוק לזכור שנה או שנים יהיה שכל מי מצני המזכיר שימכור להם לשינ"ש שיוכל לפדות כל זמן שירצה הרי זה אסור מן הסתם בלא שום תנאי בשעת המעשה שכוין שהתנו מתחלה כל מה שיעשו מכאן ולהבא הרי הוא כאלו התנו בשעת מעשה שכבר נודע שכל דעת כן עושין וסממן כפירושן וכדליתא

פרישה

(לד) אם יש לו שם פירות מותר. פירש רש"י דמהשתא אוקמיניהו צרומיה ולע"ג דלא משך סאה נפלה לאו רבית קטנה היא אלא אצק רבית וכי יש לו לא גזור: (לה) ואם לאו אסור. דכשכר הממנו נמן לו זה נמקום היקף:

קעז (ה) מכר שדה לחבירו ואמר לחבירו וכו'. נחשן משפט סימן ר"ו יתמלאו הדינים הללו. וס' צריכ' הסימן (ס"ט) מוצא דהיינו דוקא בזה כן קודם שנגמר הממק לגמרי ואם אמר כן בשעת שמתחיל הממק אפילו התנה הלוקח כן מהני אלא מיירי בזהמנה כן צייני עיי"ש:

(ו) אסור ללוקח לאכול הפירות וכו'. וכתב הרמב"ם שהוא רבית קטנה

הגהות והערות

מהספינה עצמה אלא מכיסו אין זה מכר, דמשמע שהפרעון הוא במעות מכיסו. ובמשך דברי הריב"ש משמע איפכא, דמכתב שהמלוה מקבל עליו אחריות המעות כל ימי המשך מהלך הספינה, משמע דהנידון הוא לא שהתנה את הפרעון בהגעת הספינה ליבשה, אלא שהמלוה קיבל אחריות על המעות כל ימי מהלך הספינה. וכן הוא לשון הט"ז סי' ל. וצ"ל דבימי מהלך הספינה נתיחדה הספינה לפרעון, ומכיון שאין הפרעון באחריות הלזה הוה כמשכיר מעות על אחריותו, שגם שם עיקר הקולא לדעת רב חמא שאין פרעון הקרן מוכרח:

קעז א' שינ"ש זה הוא המוכר לעיל בדברי הבית יוסף סוף סימן קסח—קסט (דף יד טו"א). והכוונה היא לשינאליש המבואר בב"י לקמן בשם תשובת הריב"ש סימן תסד וכמו שציין בחידושי הגהות סימן קסח—קסט אות ה. והיינו שכדי לקבל מעות, מוכר אדם בית או קרקע תמורת מעות שערך פחות מהרבה מערך הבית, אלא שהמוכר זכאי לדור בבית תמורת תשלום שנתי קבוע לקונה שנתן לו את המעות. ועל הזכות לדור בבית אחר שהקנהו לבעל המעות, דהיינו קונה. כתב הרשב"א דהוה כמי שחזר וקנהו. ובאותה כת חברים שעליה נשאל הרשב"א אם התנו שהמוכר ביתו כדי לקבל מעות וכו' שיוכל לפדות את ביתו כשיהיו לו מעות: [ב] גם מכאן דייק המחנה אפרים שאפילו

ואין עליו לכופו להחזיר הילכך אי נמי להדרינהו השמא הוא דהדר וזין לה וכי אכיל פירות דבין אכל. ועיין בחשן משפט סימן ר"ו סעיף ט' דכתב רמב"ם עוד דהוא הדין כשהמוכר החנה עליו והלוקח השיב כן אעשה אם לא תשתנה דעתי גם כן אינו חנאי ודנין אוכל הלוקח הפירות ולגס בלחמיו כשיעמל דשמיא:

ב מכר לו השדה ונתן לו קצת מעות וכו'. משנה וגמרא ומני רב ספרא פעמים שנייה ספורים וכו' (דף ס"ה) וזלמי מה שכתב ואפילו אם יאמר הלוקח אני אוכלס וכו' שאינו מפורש בגמרא אלא בחוספות (דף ס"ג) ד"ה רביע על מנת להחזיר ע"ש. והנמוקי יוסף גם הוא כתב כך על שם הרשב"א דרביע על מנת להחזיר אסור והאריך ע"ש נמשנה במכר לו את השדה ונתן לו מקנה דמיס:

הפירות שאין כאן מכר אלא הלואה ה כיון שצריך להחזירו לכשירצה ונמצא שאוכל הפירות בשכר המתנת המעות. (ג) ואם אמר הלוקח מדעתו לכשיהיו לך מעות אחזירנו לך אינו חנאי כיון שלא התנה המוכר והמקח קיים מיד לפיכך הלוקח אוכל הפירות: ה מכר לו השדה ונתן לו קצת המעות ואמר לו כשתביא המותר קנה לך השדה מעכשיו נמצא המכר תלוי ועומד אם ישלים לו המעות נקנה לו השדה למפרע ותשלום המעות היו אצלו בהלואה ואם לא ישלים יתבטל המקח ומה שהיו מהם ביד המוכר היו הלואה הילכך אין שום אחד מהם רשאי לאכול הפירות. מוכר לא יאכלם שמא ישלים

הלוקח המעות ונמצא שקנה השדה למפרע והרי שאכל המוכר הפירות בשביל המעות שנשארו לו ביד הלוקח. ולוקח לא יאכלם שמא לא ישלים המעות ולא יצא השדה מרשות המוכר ונמצא שאכלם בשביל המעות שהיו לו ביד המוכר אלא יהו מונחים ביד שלישי אם יגמר המקח יתנם ללוקח ואם לאו יתנם למוכר והוא יחזיר המעות שקיבל. ואפילו אם יאמר הלוקח אני אוכלם ואם לא יגמר המקח כשיחזיר לי המעות שנתתי לו אשלם לו הפירות (ד) אסור דסוף סוף רבית אוכל אלא שמחזירו. אבל ודאי אם יאמר אוכלם ואם לא יגמר המקח

דרישה ההדיוטות שאע"פ שאינו חנאי וזין לה וכי אכיל פירות דבין אכל. ועיין בחשן משפט סימן ר"ו סעיף ט' דכתב רמב"ם עוד דהוא הדין כשהמוכר החנה עליו והלוקח השיב כן אעשה אם לא תשתנה דעתי גם כן אינו חנאי ודנין אוכל הלוקח הפירות ולגס בלחמיו כשיעמל דשמיא:

ב ובתשובה אחרת כתב על אחד שמכר כרמו לגוי בל' ליטרי' ובאותו יום עשה לו הגוי שטר ששם יחזיר לו מעותיו מוך ארבע שנים שיחזיר לו שטר המכר שורת הדין במכר הזה בין ישראל לישראל חזירו הכל חנאי חנאי אם נעשה קודם שנגמר המכר או אחר שנגמר ואפילו נעשה אחר והוא ששם נעשה

ה מכר לו השדה ונתן לו קצת המעות וכו'. נעלה ס"ה (ע"פ) משנה וגמרא מכר לו את השדה וכו' ובגמרא מי אוכל פירות רב ענן אמר משלשין את הפירות ולא פליגי וכו' תני רב ספרא פעמים שנייה ספורים וכו' עני רבא בתריה וכו': ואפילו אם יאמר הלוקח אני אוכלם וכו'. כן כתוב בנמוקי יוסף (לו: ד"ה גמ' מי אוכל) בשם הרשב"א (ס"ה: ד"ה וכו' ענן) דברביע על מנת להחזיר אסור: אבל ודאי אם יאמר אוכלם וכו'. זה פשוט דהא אין כאן דבר רביע כלל:

דרכי משה

קעז (א) ועיין בחשן המשפט סימן ר"ו יתבאר בס"ד אימת מהני חנאי הלוקח ז':

פרישה

(ג) ואם אומר הלוקח מדעתו וכו' אינו חנאי. ולא אמרין שהלוקח על מנת כן קנהו ולהוי חנאי כיון שלא החנה המוכר. עיין בחשן משפט סימן ר"ו ס"ה דכתב בשם הרמב"ם שם דברי הא' גוונא חנאי קיים והלוקח אוכל פירות ודעתי חנה עליו ועיין מה שכתבתי (מרישה) שם בפרק דברי הרמב"ם: (ד) אסור דסוף סוף רבית אוכל. דרביע על מנת להחזיר אסור. נמוקי יוסף בשם רשב"א:

הגהות והערות

שיש ל"נותן" על הקרקע. אולם מכיון שייסד הרשב"א "ששינוש" הוא מכר מהמקבל לנותן, ואח"כ מכר חוזר מהנותן למקבל, אי"כ הסכום הקבוע הוא דמי מקח שנגרמים כתוצאה מהקנין החוזר של הבית, ואין ההתנאה בדמים יכולה לשנות את עובדת זכותו בבית שנקנתה בקנין החוזר על הבית. וגם אין חלוח חוב רמי הבית יכולה לחול ביחס לקרקע אחרת שלא היה עליה קנין: ז' בד"ם הנופס סמ"ס כאן "דסוף סוף רבית אוכל". וכל המענין יראה דאין לזה מובן, דממה נפשך, אם חנאי נעשה אחר המכר, או בתוך המכר ושחק המוכר ולא חזקו אין זה חנאי, ואם נעשה קודם המכר, או בשעת המכר עשה הלוקח חנאי וחזקו המוכר, הרי הוא חנאי והלוקח חייב להחזיר כל מה שאכל. וכו"ם כתיי אחר תיבות מהני חנאי הלוקח איכא נקודתיים לסימן שזה סוף הקטע, ומתחיל שם שורה חדשה וקאי על דברי הטור שכתב לקמן "דסוף סוף רבית אוכל אלא שמחזירו", והמדפיסים שהדפיסו את ספר ד"מ הארוך טעו וחזירו תיבות "דסוף סוף רבית אוכל" לקטע שקודם לו, ובדפוס ברלין הכניסוהו לד"מ הקצר: ח' מ"ש"ן זה משמע שמחמת עצמו אין זה מכר, ואפילו אם לא יחזיר לו מעותיו. וכן רי"ק המחנה אפרים בסימן יג מלשון הרמב"ם פ"ו מהלכות מלוה ה"ה שכתב "לא קנה", דמשמע דבכל ענין אין זה קנין. ואע"ג דבגמרא מבואר דהו"ו רק צד אחד ברבית ושנוי במחלוקת ר' יהודה ורבנן אי צד אחד ברבית אסור, דמבואר מזה שביטול הקנין והתהוות ההלואה אינה וראית אלא תלויה ועומדת אם יחזיר את המעות. כחב המחנה אפרים דהרמב"ם לא גריס בגמרא זו:

ד' דמכיון ששינוש"ה היא מכירה של הבית כנגד המעות שקיבל, אי"כ גם זכותו לדור היא קנייה שפרעונה במעות בסכום קבוע שמעלה. ומשום הכי נפשטת גם השאלה השניה וכדלהלן. אולם אם הבית לא היה נמכר לנותן, אלא שעבור מעותיו היה לנותן זכות לעכב את דיור בעל הבית (מקבל המעות) כמו במשכנתא, והסכום הקבוע שהמקבל מעלה לו היה כעין שחזור על עיכוב הנותן, היה מקום להתנות שסכום זה ישחרר את עיכוב הנותן במקום אחר ולא בבית זה: ה' שהמלווה (שנתן מעות מתחילה על הבית) ועתה הוא מקבל סכום קבוע כל חודש, התנה עם המקבל שמעלה לו את אותו הסכום (בעבור שדר בבית), שאם המלוה יקנה קרקע אחרת, יהא אז אותו הסכום עבור הדיור בקרקע החדשה ולא עבור הדיור בבית. וממילא חפצע זכותו לדור בבית, ותזכוה רק בקרקע החדשה. או אפשר שהחנאי היה שאם הלוח יקנה קרקע אחרת, יהא אז אותו הסכום עבור הדיור בקרקע החדשה. וזהו החלפת משכנתא (כעין החלפת משכנתא) והמס הקבוע ישחרר את עיכובו על אותה קרקע: ו' דמכיון דהסכום שמעלה "המקבל" אינו שעבור בפני עצמו שמזכה אותו בזכות דיור בבית, אלא שהוא חוב רמי הבית שמחייב משום שקנה את הבית בחזרה מ"הנותן", אי"כ אין חוב זה יכול להפקע מלהיות חוב על הבית ולהיות חוב רמי הקרקע החדשה, כל זמן שלא עשה כה קנין שיחייבה בדמיה. אולם אם הסכום הקבוע (השינוש) היה חוב בפני עצמו שהיה משחרר את עיכוב ה"נותן" על הבית, היה אפשר להתנות שבזמן שיקנה קרקע לא תשחרר העלאת "הסכום הקבוע" (שינוש) את העיכוב שעל הבית. אלא רק את העיכוב

ד' ואם כשנתן (המוכר) [לו המעות] אמר לו קנה כשיעור מעותיך וכו' עד דבשכר המתנת המעות הוא אוכל. אם מני רב ספרא פעמים שניהם מותרים וכו'. וכחז נמוקי יוסף (צעלה ג' ד"ג) (לו דבור ראשון) נסח הרשנ"א (סה: ד"ה דל"א ארעא) דהא דאמרין דאמר ליה קני מעכשיו וזויה ליה הלואה גבך לאו למימרא שזריך שיאמר כן צפירוש דמסתמא נמי דינא הכי דכל שהחזיק או קנה כראוי וזויה מלוה על פה הוה על הלוקח כל דלא עייל ונפיק אוזוי. וכן כחזו בהגהות מרדכי (סי' תלד): ב"י היכא דאמרין הכא אסור כחז הרמז"ס צפרק ו' (ה"א) דרביה קלוהה היא טו. ורבינו ירוחם (נ"ח ח"ה כח ע"ג) כתב וכל אלו של מכר הן נד אחד נרביה ויש מן הגדולים שכתבו שהם אצק רבית והרוב הסכימו שהיא רבית קלוהה וכן כתב הרמז"ס עכ"ל: כתב הרצ"ח (סי' תסד) שאלת רגילים הגויס לקנות שישלש"ש על נחיס וסדות ויתן הקונה למוכר מלה ליתרון על דרך משל על צמ או שדה שזה הרבה יותר ממנה שקנה על מנא שיתן המוכר שקיבל המעות לקונה [הנקרא] שישלש"ר מס ידוע בכל שנה מלה או חמשים דינרים וזה צמורת מכר וקנין מהם לזמן קצוב ומהם לעולם כתנאי וצבעוד כך שאם לא יפרע המוכר לקונה אותם המעות שקיבל ממנו אחר שישלם הזמן שהתנו ציניהם יהיה רבית נחלט לשיעור ויהיה שלו ונפסק למוכר הפסד גמור וכל התנאים האלו כתובים בלשון קנין ומכר ושאלת אם על הדרך הזה יעשה ויקנה ישראל מירשאל אחר אם יקרא זה רבית קלוהה ויואלה צדיקים אם לאו. והשיב נראה שיש צמכירה זו ג' דדין האחד שהוא רבית קלוהה ויואלה צדיקים, וזו שני שאין זו רבית כלל, וזו שליש שהוא אסור מדרבנן. הראשון כגון שהמוכר החזיר מעותיו לקונה לאחר זמן כמו שנראה שהתנו ציניהם שיוכל להחזיר לו מעותיו אם לעולם אם לזמן ידוע ובענין זה אין ספק שכיון שהחזיר לו מעותיו הרי נתבטל המכר למפרע ולא קנה גוף הצית או השדה ונתבצר שעד עתה היו המעות צהלוהה צד המוכר ואם כן הפירות שאכל ציניהם הם רבית קלוהה. הנה השני כגון שלא פרע המוכר ללוקח אם המס אם הקרן והוחלט הקרקע ללוקח לגמרי כפי מה שהתנו ציניהם נראה שאין כאן רבית כלל ואין צריך לומר שאין כאן רבית מתחמת מה ששדה הקרקע יותר מהמעות שנתן שזה מותר גמור וכדמק (סה:) הלואה על שדה ואמר לו אם אין אמה נותן לי מכאן ועד שלש שנים הרי היא שלי הרי היא שלי י' אלא אף מה שנתן לו מן המס מוך הזמן אין כאן רבית שכיון שהוחלט לו הקרקע הוה ליה מכר למפרע משעה ראשונה דהא ודאי קני לך מעכשיו אמר ליה דלי לא לא היה חלוט לו דהויא לה אסמכתא [דכל דלי לא קני] יא' וכיון דעל כרחך נדון זה דאמר ליה מעכשיו אם כן כשהוחלט הויא ליה מכירה למפרע ואם כן הוצרך הדבר ששאל כל הפירות כדין אכל ואין כאן רבית ואע"פ שמתחלה היה אסור לאלם כיון שאפשר לנא לירי רבית אם לא יוחלט לו הקרקע יב' מכל מקום כשנתקיים המכר למפרע כדין אכל ואין כאן רבית והיינו דגבי מתנתין דמכר לו אם השדה ונתן לו מקנה דמים וכו' אמרין בגמרא דכי אמר ליה לבי מיתית קני מעכשיו משלשין את הפירות ואע"פ שנתון זה לא אכל הקונה פירות הקרקע אלא המוכר נתן לו צמעות אין היות זה שכיון שהקרקע נחלט לקונה למפרע נמא שהמעות שקיבל בכל שנה הם שכירות הקרקע ולא רבית כלל. הנה השלישי מתחלה כשאוכל הפירות. ואע"ג דלכאורה הוה משמע דמתחלה נמי הוה רבית קלוהה שהרי נראה שזו הלואה גמורה היא ואע"פ שהיא בלשון מכירה אין הלשון גורם י' כיון שהתנו שאם לא יפרע לו אם הפירות אם הקרן צמנס שיוחלט הקרקע למלוה וכל שהוחלט הוה מותר גמור למפרע אם כן אי אפשר לומר ששאלתן יהיה רבית קלוהה כיון שאפשר לנא לירי היתר גמור אלא שאסור מדרבנן ליכנס לספק ע"כ והאריך בדבר (ב:)

דרכי משה

(ב) ויעי' סימן קע"ב (אות יג) כתבתי מדין צד אחד ברבית ועיי' למטה סוף סימן זה:

פרישה

(ה) קנה מעכשיו וזויה ליהוה הלואה גבך. כתב צמ יוסף נסח הרשנ"א דהא הדין אם לא אמר כן צפירוש כיון דקנה מעכשיו ממילא המעות הוה הלואה גביה:

הגהות והערות

ט' גם כשמוכר אוכל פירות בגלל המתנת מעות דלוקח. ואין זה רבית דמכר שאסור רק מדרבנן, משום שהפירות עצמם אינם מעצם קציצת המקח. דרך חייא שבמכר נכלל יותר פירות בגלל ההמתנת מעות או שבגלל ההמתנת מעות משלם הלוקח בעד הפירות ביותר יוקר, אז הוא דהוי רבית דרבנן. אולם הכא שאכילת הפירות דמוכר אינה משמשת כתמורה למכירת הקרקע, אין זה רבית דמכר, אלא תוספת מיוחדת בגלל החוב שנוצר ע"י המכר. ועיין בבית יוסף לקמן סו"ס קעו שדן על קיצוצת חוב של שכירות לאחר שהחזיק בבית דהוה רבית קצוצה, והיינו משום דאין התוספת חלק מדמי השכירות: י' זה לשון הרשב"ש, הרי היא שלו וכן היה ביותן בן זוגין עושה ע"פ חכמים, דאלמא זה מותר גמור הוא דאין זה אגר נטר ליה אע"פ שהקרקע שוה יותר, לפי שאין זה מתרבה מעט מעט, ואם היה פורע בזמנו לא היה נחלט, אלא כהרף עין הקרקע נחלט לו בבת אחת ואין זה אלא כעין קנס. ולא מבטיח בקרקע דשרי דאין אונאה לקרקעות אלא אפילו בזווי שרי, כהויא (דכ"ב קטח ע"א) דמי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו, דאם הגיע זמן ולא פרע יתן, למאן דאמר אסמכתא קניא, אלאמא אין בזה כלל משום רבית, וכן כתב בפירוש הרב י' מיגאש ז"ל אלא אף מה שנתן וכו': יא' נופך ע"פ לשון הרשב"ש: יב' בריב"ש הנוסח לירי

רבית קצוצה אם לא יוחלט לו הקרקע והר"ל צד אחד ברבית ואסור לרבנן ודיקא לן כוחייהו (ב"מ סג ע"א) מ"מ כשנתקיים המכר למפרע לכולי עלמא כדין אכל וכו': יג' מכאן ואילך הוא תירוץ על מה שרצה לומר שאף שבלשון מכירה היא בכל אופן היא הלואה גמורה כיון שיכול המוכר לסלקו לעולם, (כך לשונו שם בתשובה). ויש להסתפק בדבריו אם כוונתו שקנין שנעשה על תנאי שיכול הלוקח להחזיר את המעות לא חל הקנין והוה הלואה, או כוונתו שאפילו אם חל הקנין, בכל אופן יש למעות שניתנו עבור קנין כזה דין הלואה לגבי אסור רבית, וכמו שכתב הריטב"א דף סג ע"א ד"ה רבא אמר רבין שלא כתיב את כסף "לא תלוה" אלא את כסף "לא תחן" לו בושך, א"כ גם קנין שנעשה על דעת להחזיר את המעות אסור. ואם ננקט כצד הראשון ששאלתו היתה שמקח שיש בו אפשרות פדיון אינו מקח, א"כ מתבאר בתירוץ שכתב אפשרות חזרת המעות מוגבלת לזמן חל המקח, וכרעת הסמ"ע בחושן משפט סימן כז ס"ק יא: יד' עיין בגמרא יוסף דהרמיה מסיפא דמשנה מדין סמך לו כותל. ונראה דלכן הגיה שם בהגהות מא"י אות ח דצ"ל בחזקת שלא נתן עד שיביא ראיה שנתן: טו' בגמרא יוסף דאיה שנתן: "פרע" יהיה חוב וכו', דלא תיסק אדעתין דאם לא "פרע" ההלואה וכו':

רביה שלא נתן אלא הכא לענין איסור רביה הוא דכחז הרב כן דלא ג האומר לחבירו קנה לי שדה מפלוגי וכו'. בעלה ס"ו (ע"א) חסדק אדעתין אם לא יפרש ההלואה שלא הקנה לו הקרקע מעכשיו אלא כלומר ולכי מייחית ליה אלא כיון שידוע לנו שלא נתן לו אלא נמנמי יוסף (נח. ד"ה ה"ה) בשם הרשב"א (ד"ה כל את) דלרבותא מקנת דמיו השאר ודאי חזו הוא וכולו קנוי לו מעכשיו עכ"ל. ודבריו נקט כי אמר ליה את וטולא טו חמי דסקלא דעתך אמינא דהכי מובא ריש דלאו דוקא דאמר ליה קני מעכשיו חזו ליהו הלוואה גבן אלא אפילו היכא דלא אמר ליה אלא קני מעכשיו בלמוד נמי מסתמא כן הוא דחזי מלוה על פה הוה על הלוקח אי לא עייל ונפיק חזו ודאיתא פרק האומנין (ב"מ ע"ו) וכיון דהלוואה נינהו מסתמא לוקח מותר ומוכר אסור והא דאמר שניהם אסורים אינו אלא בדאמר ליה לך

ושלך הוא אוכל ומוכר אסור דבשכר המתנת המעות הוא אוכל: ג האומר לחבירו קנה לי שדה מפלוגי ואמר המוכר לשליח אני מוכר לך על תנאי שיחזירנו לי לכשיהיו לי המעות (ו) והשיב השליח אתה והלוקח חברים בטוב תתפשרו אינו מוכר אלא על זה התנאי וצריך להחזירו [א] ופירות שאכל הוי אבק רביה (ו) ואינה יוצאה בדיינין:

משמע לן דלא סמכה דעתיה ולא מכר אלא על דעת כן ומיהו כל שכן אם שחק שליח ולא אמר ליה את וטולא חמי דאמרין לא מכר אלא על דעת כן שהרי הסנה כך בפירוש: ופירות שאכל הוי אבק רביה. אע"ג דהאלי עובדא אמרינן (ס) ארעא הדרא פירי מאי רביה קטורה הוה ויוצאה בדיינים או דילמא כי אבק רביה הוה ואינה יוצאה אמר רבא דר רב הונא מסתברא כאבק רביה הוה ואינה יוצאה עד רבינא עובדא ואפיק פירי ודלא כרבה דר רב הונא. משמע לן דלא סמכה דעתיה ולא מכר אלא על דעת כן ומיהו כל שכן אם שחק שליח ולא אמר ליה את וטולא חמי דאמרין לא מכר אלא על דעת כן שהרי הסנה כך בפירוש: ופירות שאכל הוי אבק רביה. אע"ג דהאלי עובדא אמרינן (ס) ארעא הדרא פירי מאי רביה קטורה הוה ויוצאה בדיינים או דילמא כי אבק רביה הוה ואינה יוצאה אמר רבא דר רב הונא מסתברא כאבק רביה הוה ואינה יוצאה עד רבינא עובדא ואפיק פירי ודלא כרבה דר רב הונא. משמע לן דלא סמכה דעתיה ולא מכר אלא על דעת כן ומיהו כל שכן אם שחק שליח ולא אמר ליה את וטולא חמי דאמרין לא מכר אלא על דעת כן שהרי הסנה כך בפירוש: ופירות שאכל הוי אבק רביה. אע"ג דהאלי עובדא אמרינן (ס) ארעא הדרא פירי מאי רביה קטורה הוה ויוצאה בדיינים או דילמא כי אבק רביה הוה ואינה יוצאה אמר רבא דר רב הונא מסתברא כאבק רביה הוה ואינה יוצאה עד רבינא עובדא ואפיק פירי ודלא כרבה דר רב הונא.

הא גאון אלא דנראה דעשות סופר איכא דפוס ומשמע דפירא אלא קני מעכשיו בלמוד נמי לוקח מותר ומוכר אסור והא דנקט תלמודא חזו ליהו הלוואה גבן אינו אלא היכא דעייל ונפיק חזו דהתם הוא דלא קנה היכא דלא כתיב ליה ולוקח נמי אסור אלא כיון דאמר ליה חזו ליהו הלוואה גבן אפילו עייל ונפיק חזו נמי לוקח מותר ומוכר אסור והכי נקטינן דאי לא עייל ונפיק חזו אפילו לא אמר ליה אלא קני מעכשיו נמי לוקח מותר ומוכר אסור ואי עייל ונפיק חזו אי פריש ואמר ליה קני מעכשיו חזו ליהו הלוואה גבן נמי לוקח מותר ומוכר אסור ואי לא פריש אלא אמר ליה קני מעכשיו בלמוד שניהם אסורים דכיון דעייל ונפיק חזו לא קני לוקח את כולה ודו"ק:

ד האומר לחבירו קנה לי שדה מפלוגי וכו'. שם (נדפ ס"ו). עובדא דההיא איתתא דאמר ליה לההוא גברא זיל זבין לי ארעא מקריבני וכו' דקאמר תלמודא ארעא הדרא פירי מאי רביה קטורה הוה ויוצאה בדיינים וכן אמר רבא אמר ליה אצי לרבה משכנתא מאי וכו' א"ל התם טעמא מאי משום דלא קץ ליה הכא נמי לא קץ ליה אמר רבא פפי עד רבינא עובדא ותשיב ואפיק פירי דלא כרבה דר רב הונא. ונראה דמדקאמר דלא כרבה דר רב הונא אלמא דעובדא דרבינא דאפיק פירי נמי כהך עובדא דרבה דר רב הונא הוא דהוה בזיני וכן נראה מדברי המוספות (סו. ד"ה פירי מאי) דהקשו דהא בריש פרקין קאמר רבינא דמשכנתא בלא נכיתא אבק רביה הוא והכא אפיק פירי אלמא דפירא ליה לרבינא דרביה קטורה הוה ותירצו דרבינא לא אפיק פירי אלא בזיני משום דפירי דאכל בטעות אכל דקצר דמכירה גמורה היא ומחילה בטעות לא הוה מחילה וכן כתב הרא"ש (סי' נה) וא"כ קשה למה פסק רבינו הכא עתה עובדא דפירות שאכל אבק רביה הוא ואינה יוצאה בדיינים הלל יוצאה בדיינים משום דבטעות אכל להנהו פירי. וזי"ן יוסף כתב דלא נא רבינו אלא לומר דמטעם רביה אינה יוצאה אלא מטעם מחילה בטעות יוצאה ויוצאה עכ"ל ולא נהירא דאם כן עיקר הדין שמוציאין הפירות מיד הלוקח לא הודיענו רבינו כלל. אלא נראה עיקר דרבינו פסק כרבה דר רב הונא וכרבה ואבי דכולהו פליגי אדרבינא וסבירא ליה דלא הוה ליה מחילה בטעות דהלוקח יז ודאי ידע דלא קנה השדה ואפילו הכי אכל לפירי כי החזיק בקרקע בחזקת משכנתא בלא נכיתא דהוה ליה אבק רביה ואינה יוצאה בדיינים ולתא הלכתא כרבינא דחיד הוא כנגד רביס ולכן פסק רבינו עתה עובדא דההיא איתתא דאבק רביה הוא ואינה יוצאה בדיינים ודלא כמ"ש בש"ע (ס"ג) דמוציאין ממנו פירות שאכל ונמשך אמר מה שכתב כאן ולימא אלא אין מוציאין מה שאכל:

[קונטרס אחרון] האומר לחבירו קנה לי שדה מפלוגי וכו' עד הוי אבק רביה ואינה יוצאה בדיינים. ה"מ יוסף הקשה דמדברי המוספות והרא"ש משמע דרביה קטורה היא וכן פסק בשלחן ערוך דמוציאין ממנו פירות שאכל. ומהר"ר ולק כ"ץ האריך וכתב מגדל הסודות צויר בדברי הרא"ש לדעת רבינו ולפע"ד הנוהג כמו שכתבתי בחיבורי עיי"ש [ענר כאן]:

פרישה

(ו) והשיב השליח אתה והלוקח חברים בטוב. לרבותא נקט הכי דסקלא דעתך אמינא דהכי קאמר איני מכנים עצמי ביניכם אלא בלא תנאי איני קונה ואם ירצה הוא להחזיר לך אחים אתם וזה שחק וקניל ממנו והרי זה כאומר יחזיר לך מדעתו קא משמע לן. ומכל שכן אם שחק השליח שנתקיים התנאי. נמוקי יוסף בשם הרשב"א: (ו) ואינה יוצאה בדיינים. ואע"ג דנמנמא משמע דיוצאה בדיינים פירשו המוספות והרא"ש דמשום רביה אינה

דרישה

קעד [א] והפירות שאכל הוי אבק רביה ואינה יוצאה בדיינים. גם בחשן משפט סוף סימן קפ"ב סתם רבינו וכתב כן. וכן כתב בקיצור פסקי הרא"ש פרק איהו נשך סימן ל"ג עיי"ש. והימה הלא בגמרא ומדברי הרא"ש (סי' נה) לא משמע הכי וכאשר אציע לפניך כי מקור דין זה מעובדא דאיתא בגמרא פרק איהו נשך דף ס"ו ע"א זה לשונה ההיא איתתא דאמר ליה לההוא גברא זיל זבין לי ארעא מקריבני אזל

הגהות והערות

טו פירש רש"י אתה והיא קרובים אתם ותתרוצו ביניכם. וטולא לשון ארמי בין בזכר בין בנקבה כשרוצה לומר אתה והוא או אתה והיא כך ראיתי בתשובת הגאונים. ואני אומר שזה שמה עכ"ל. ובחורשים והגהות מאת הרכ יעקב עמדין ז"ל כתב דטולא הוא מלשון טוה, כמו בהשולח (גיטין לד ע"א) אזל שליח אשכחיה דהוה יתבה נולא, (ובבא בתרא דף יג ע"ב וחדא ידעא פילבא "ונוולא"), ובחלק (סנהדרין צה ע"א) גבי אמה דישבי בגוב עם אבישי וכן רבים. ור"ל עם האשה הזאת שטוה. והטויה היא מלאכת הנשים ככתוב במלאכת המשכן וכשנוי בכתובות דף נט ע"ב: [ין אולי צ"ל "דהמוכר" ודאי ידע:

מחדש ומכירה הראשונה מכירה גמורה היה רק שעל הלוקח היה חיוז קיום המכירה ואם מוחל התנאי אין צריך קנין חדש, משום הכי נסעיף ה' שם באומר בלשון על מנת המקח קיים ומוחר לאכול הפירות, אבל נסעיף ו' שם וכלן דאמר סתם לכשיהיו לי מעות מחזיר לי דמי לאומר ותחזיר לי, דלא הו' מקח כלל והמעות הלואה ואסור לאכול הפירות^(א).

ואין להקשות דמכל מקום יהיה כמו מכירה לזמן דמוחר לאכול הפירות כמבואר בחו"מ סימן ר"צ^(ב) [נסעיף ד], דמה לי אם אומר קרקע זו מכור לך עד שירדו גשמים או עד שאלך למקום פלוני או עד שיהיו לי דמים, דזה אינו, דמכירה לזמן אינו מותר רק כשנותן מעות דמי המכירה שיהיו המעות למוכר לחלוטין, אבל כשמחזיר המוכר להחזיר כל הדמים שקיבל הרי המעות כהלואה אצלו, אבל באומר על מנת אף דמחזיר כל הדמים מכל מקום כיון שצריך להקנות בקנין מחדש בשעת חזרה כחזר ומוכרו לו דמי, דעל מנת קנין גמור הוא. וכן כתב בתשובה לחס רב סימן ר"צ דדוקא כמתנה לכשיהיו לי דמים יתבטל המכירה למפרע הו' רבי' ע"ש, וכן כתב הט"ו ס"ק ה', ובתנאי דעל מנת אדרבה כשמחזירה נתקיים הקנין למפרע כמבואר בחו"מ סימן תרנ"ח^(ג) [נסעיף ד] גבי אחריו, ואין להקשות בזה דמגילה פרק בני העיר (נב, ב) בזה דאין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי, ולמאן דאמר דאחד דבריה אסור למכור על תנאי, אין להקשות ימכרו בתנאי דעל מנת, אפשר כיון דעל מנת מכר גמור הוא והתנאי הוא רק חיוז אסור: [ב] שטר ע"ז זה בקנין. קשה דהא כל קנין הוא במעכשיו, וא"כ הלוקח שקנה כבר הו' כחזר ומוכר לו במעכשיו, ובמעכשיו אסור המוכר לאכול הפירות כמבואר סעיף א' בהג"ה. וז"ל דלא אמר מעכשיו רק שהתחייב עצמו למכור לו. לכן יש לומר בלשון הקנינים שכותבין מעכשיו דאף אחר שעה וכו', שלא יכתבו במעכשיו, ואם כתבו מעכשיו צריך לכתוב בנכיתא:

[ג] פירות שאב"ז. עיין ט"ו ס"ק ג' דמכל מקום מטעם מחילה נטעות יואל. ודוקא בשליש הו' טעות דמחמת שאמר אתה והלוקח חזירי וכו' סבר דלא הו' תנאי גמור, אבל בזה דסעיף א' שהתנה בתנאי גמור לכשיהיו לי דמים אחזיר, אין כאן טעות, דתנאי גמור הוא, וכן כתב הפני יהושע (נא, א ד"ה ב"ד

[סל]

[בח] ע"ז חיריד. עיין ט"ו ס"ק ל"א עד חזר ומוכרה לו. ולפענ"ד נראה דודאי אם אינו מוכרה לו עד בואו לביטול פשוט ואין צריך לומר הוא דמוחר, רק דהכל מיירי שמוכר לו במקום חיריד ומוכרה הלא ליקח אורו בכוף לביטול ואפילו הכי מותר, ואף במקום חיריד הוא מקום הוול ושוממו ידוע שם אפילו הכי מותר למכור ביוקר, כיון שהאחריות על המוכר עד בואו לביטול ולא מתחיל ההלואה עד בואו לביטול ושם הוא ביוקר מותר, ודמיא לנסעיף ט"ו ומטעם שכתב הט"ו ב"ק כ"ג דלא מתחיל ההלואה וכו' ע"ש, ואף אם הוול כשנא לביטול מכל מקום כיון שצעת מכירה היתה המכירה על מקום היוקר הו' כדבר שאין שוממו ידוע דלא מיחוי כאגר נטר:

קעד [א] לבשיהו די מעות. בחושן

משפט סימן ר"ז סעיף ה' כתב דאם התנה שיחזיר המקח בזמן פלוני או כשיתן המעות דהמקח קיים ויחזיר כמו שהתנה, ובסעיף ו' העמיק דין שנכא, וכתב הסמ"ע ס"ק י"א דנסעיף ה' מיירי שהתנה עמו שיחזיר כשיתן המעות בזמן פלוני דוקא ולא קודם לכן, וזה מותר לאכול הפירות דהו' כמתנה על מנת להחזיר בזמן פלוני וכו' ע"ש. ולדבריו מותר לאכול הפירות בקובע זמן. ולפי ענ"ד הדברים תמוהין, דאי דמי למתנה על מנת להחזיר אפילו לא קבע זמן נמי כמבואר שם בסימן רמ"א סעיף ו' דמתנה על מנת להחזיר בין מיד בין לזמן קצוב דהו' מתנה. ועוד דהכל הו' כקביעת זמן, דמה לי אם תלה צירידת גשמים או בהיות דמים, והכל תלה התנאי לכשיהיו לי דמים והו' כתלה צירידת גשמים. לכן נראה לפענ"ד לחלק באופן אחר, דהרא"ש ב"ק כ"ג פ"ג סימן ל' (והרשב"א) (והריטב"א) נחידושי שם דף מ"ו [ע"ב ד"ה ואמר רב יוחנן] כתב דמתנה על מנת להחזיר מתנה חלוטה היא, רק שעל המקבל חיוז לקיים התנאי, משום הכי כשמחזיר לו צריך להקנות בקנין ולמכור מחדש, ומהא טעמא לא מהני ליתן אחריו לחינוך כיון דחיונו לא מצי להקנות בחזרה. ולקמן בסימן ש"ה סעיף ח' בהג"ה מבואר דיש חילוק בין אומר על מנת להחזיר ובין אומר ותחזיר לי דלא הו' מתנה ע"ש. והכי נמי נראה כאן דיש חילוק בין אומר על מנת שמחזיר כשיהיו לי מעות דהו' כמכירה על תנאי, וצריך לחזור ולהקנות לו בקנין כשמחזיר לו ולמכור מחדש, א"כ כשמחזיר הו' כמוכר

וארבעה דינרים אסור: הגה ויש מחזירין להלוות לאחר שנים עשר דינרין ושיקנה בהם סחורה [בח] על חיריד ושימן למלוה בשונו לביטול שלשה עשר דינרים ובלבד שיקבל המלוה הסחורה ויוליכנה לביטול ויהיה אחריות הדך על המלוה דהו' כמי שיש לו חלק בריבית הסחורה הואיל ומקבל עליו אחריות וכן (ז) נהגו בימי רש"י להקל: יב לתת עשרים ליטראין למי שיבטיח מאה שיש לו בהפינה מותר:

סימן קעד

דין המוכר שדה לחבירו ואמר לו [א] לכשיהיו לי מעות תחזיר

א מוכר שדה לחבירו ואמר לו [א] לכשיהיו לי מעות תחזיר לי קרקעי לא קנה וכל הפירות שאכל (א) רבית קצוצה [הוא] ומוציאים אותה בדיינים: הגה ואפילו לא התנה כך אלא שהמנהג בן עזר של מי (שמוכר) [שקונה] צריך להחזיר כשיהיו למוכר מעות (וכל) [דכל] המוכר אדעתא דמנהגא מוכר ואסור ללוקח לאכול הפירות: אבל אם אמר לו הלוקח מדעתו כשיהיו לך מעות אחזיר לך קרקע (ב) אינו תנאי והמקח (א) קיים מיד לפיכך הלוקח אוכל פירות ואם בשאמר בן הלוקח חלטו ממנו המוכר וחזקו הרי הוא תנאי אבל כל שעשאו הלוקח ואפילו בתוך המכר ושתק המוכר ולא חזקו אין זה תנאי אלא בפשוטי מילי והמכר מוכר הואיל שלא עשאו המוכר שחיה לו לעשותו: הגה וכן אם מכר לו קרקע (ג) מעכשיו והמתין לו המעות הלוקח מותר לאכול הפירות והמוכר אסור דנשכר המתנה מעותיו קא אפילו:

ב מוכר לו שדה במנה ובאותו יום עשה לו שטר שאם יחזיר לו מעותיו יחזיר לו שטר המכר אם נעשה תנאי זה קודם המכר או בשעת המכר אין לו דין מוכר אלא דין הלואה והלוקח חייב להחזיר כל מה שאכל אבל אם נעשה לאחר המכר אפילו עשה אחת חזר זה מוכר גמור ואפילו עשה לו [ב] (ד) שטר על זה בקנין ובכל מיני חיוזקים חסד הוא שרוצה להתחסד עמו ולהחזיר לו מקחו:

ג האומר לחבירו קנה לי שדה מפלוני ואמר המוכר לשליח אני מוכר לך על תנאי שיחזירנו לי כשיחיה לי מעות והשיב השליח אתה והלוקח חברים בשוה תתפשו אינו מוכר אלא על זה התנאי (ה) וצריך להחזירו ומוציאים ממנו [ג] פירות שאכל: [הגה] ועיין נשמן המשפט סימן ר"ז איזה תנאי מבטל מקח:

חוות דעת חידושים

(ז) נהגו בימי רש"י. ואפילו מוכרו במקום חיריד ומוכרה ליקח הסחורה בכוף לביטול, מותר. ואפילו הוול גם במקומו קודם בואו לביטול. ועיין ביאורים ס"ק כ"ח:

קעד (א) רבית קצוצה. ולדעת האומרים דמשכנתא בלא נכיתא הו' אבן רבית הוא הדין הכל, ש"ך [ס"ק א]. וי' ואם אמר על מנת שמחזיר כשיהיו לי דמים, מותר, ועיין ביאורים ס"ק א' וע"ש בזה קבע זמן הדין:

באר היטב למהר"י טיקטין

קעד (א) קיים. כיון שלא התנה המוכר. וכתב הפרישה דהיינו דוקא באומר בן קודם גמר המקח, אבל אם אמר בן בשעה שמתחיל המקח אפילו התנה הלוקח מהני, [ש"ך ס"ק ב]:

אוצר מפרשים

קעד א (ביאורים ס"ק א) ופ"ב בתשובת ד"ח רב סימן ר"ב ב"ב, וכן הוא בשו"ת פני יהושע (חלק א חלק יו"ד [טו] סימן ד' ועינין שו"ת מהר"ט ח"א סימן כ"ג: (אמרי ברוך) הגהות והערות

קעד א עיין נתיבות המשפט סימן רז ביאורים ס"ק ו:

עוד כמה ענינים בהקדמת מעות:
א. עיריות שנותנות הנחה למשלם מראש מיסים, ארנונה עצור העיריה, מותר להקדים להם מעות ואין צוה משום איסור ריבית.

ב. אסור להקדים מעות עצור טיפולי שיניים וכדו', ואם הרופא מתחיל את העבודה מיד מותר. והענה לימן לרופא ל"ק דחוי לזמן הטיפול ולא מזומן.

ג. לפי מה שנחבאר בסי' ק"ס סעיף י"ח שמוחר לימן רבית לדבר מלוה, כגון לתלמוד תורה ויתומים. מותר לישיבות או למוסדות חסד וכדו' להקדים מעות לסוחרים שיספקו לישיבה צער, דגים, פירות וכדו' לזמן יותר מאוחר.

ד. מותר להקדים מעות לוועדות השמיטה שיספקו להם בעתיד פירות שציעית כיון שאין זה אלא שליחות שיקנו עצורם פירות, ואין זה פסיקה, ואין לזה שייכות לאיסור רבית.

ה. בשכירות קרקע מותר להחיל למקדים, ודוקא במנאי שמיד בזמן ההקדמה מקבל זכות שימוש בקרקע, אף שצפועל לא התחיל להשתמש.

הנקוב בהם ואין צוה חשש רבית, דאין זה אגר נטר כיון דאפשר לקנות מיד בכרטיסים אלו בכל הסכום. ומותר לקנות את חוי קניה אלו אף בזמנים שהצרכניה סגורה, כיון שהמחיר שוה בין שהחנות פתוחה או סגורה א"כ אין ההוצאה מחמת אגר נטר אלא רק כדי למשוך אליהם קונים.

קניית חפץ בתנאי שיכול להחזירו

ישנו נוהג צדקה חנויות, שמוכרים איזה חפץ והקונה משלם עליו והוא מקבל את החפץ לביתו, והמוכר מתנה עמו שישתמש בו במשך שבוע וכדו', ואם לא ימלא חן צעיניו יכול הקונה להחזיר את המוצר למוכר ויקבל את המחיר ששילם עליו. נראה פשוט דאסור להשתמש בחפץ דחוי רבית. והענה שימנה שחלק מן התשלום הוא דמי שכירות על השתמשות.

ובן אפשר שלא יתחיל לשלם עד משך זמן זה כגון שימן ל"ק דחוי או כרטיס אשראי לאותו הזמן, דאז אין כאן הלואה כלל. (

פרק יז. מכירה המתבטלת ושאר דיני רבית במכירה

א. כל מכירה שאינה מוחלטת ועלולה להתבטל, מחמת תנאי שבין הלוקח והמוכר, הרי המעות הלואה אצל המוכר, ואסור ללוקח לאכול הפירות או להשתמש בחפץ משום רבית, ואע"פ שכאשר יתקיים או לא יתקיים התנאי שהתנו תחול המכירה למפרע, כיון שהוא ספק הלואה, אסור לו להשתמש במקח עד שיתברר שהמקח חל (א).

ב. אע"פ שהתנו ביניהם שכאשר יתברר ותתבטל המכירה יחזיר לו הלוקח מה שאכל, אסור, אא"כ התנו שבעת החזרת המעות ינכה ממנו הרבית שאכל (ב).

ג. המוכר בית או שדה (ג) וקיבל דמיו, והתנו ביניהם שאם ירצה המוכר ויחזיר לו המעות (ד) יחזיר לו הלוקח ביתו או שדהו, אסור הלוקח לדור בבית או לאכול הפירות, ויש אומרים שהוא רבית קצוצה (ה), וכן אם לפי התנאי יכול הלוקח לבטל המקח אסור (ו).

(א) כמבואר כל זה להלן בפרטות, ומבואר בארוכה בבר"י פרק כח, ומשמע מדברי החור"ד סימן קעד סק"א שאין נ"מ בין תנאי התלוי במוכר או בלוקח לבין תנאי בדבר אחר, כגון בירידת גשמים.

ופשוט דכל זה כשהמכירה מתבטלת מכח תנאי או מסיבה אחרת, כמו שיתבאר להלן, אבל כשאין שום סיבה לביטול המקח, אלא שמרצונם הסכימו לבטלו, הרי זה מכירה מחדש, ומדינא צריכים קנין חדש, כמבואר בחור"מ סימן קפט סעיף א (עי' פתחי חושן דיני קנינים פרק א), ואין שום חשש רבית בפירות שאכל בינתיים.

(ב) שו"ע ורמ"א סימן קעד סעיף ז ורמ"א שם סעיף ה, דרבית ע"מ להחזיר אסור וע"מ לנכות מותר, וכמו שנתבאר בפרק א.

(ג) וכתב בשו"ע הרב דה"ה במטלטלין, ועי'

בר"י פרק כח הערה יא.
(ד) בבר"י פרק כח הערה ז הבאתי בשם החקרי לב שאם התנאי היה שאם ירצה אחר לתת לו המעות (ולא המוכר) יחזיר לו הקרקע, יש לצודד להתיר, שאין זה ביטול המקח למפרע.

(ה) שו"ע סימן קעד סעיף א, ולדעת הטור הוא אבק רבית, ומ"מ חייב להחזיר מדין מחילה בטעות, כמבואר כל זה בבר"י פרק כח סעיף ג ובהערות שם, ועי' פתחי חושן דיני קנינים פרק כ סעיף כו, ומ"מ לכשיתבטל התנאי או שימות המוכר וא"א לקיים התנאי, נעשה מקח למפרע ואין כאן רבית.

(ו) שו"ע הרב, ועי' בר"י שם הערה י, ומ"מ נראה לענ"ד שבתי עסק המוכרים חפץ ומתנים שיכול להשתמש בו כמה ימים ושאם לא יתאים החפץ לצרכיו של לוקח יוכל

ד. כשמתבטל המקח ומחזיר המוכר המעות, אסור להחזיר יותר ממה שקיבל^(ז), ואפילו נתייקר החפץ בינתיים^(ח), ואם התנו שיחזיר לו יותר הי"ז רבית קצוצה^(ט).

ה. קבעו שרק עד זמן פלוני יכול המקח להתבטל, ומזמן ההוא ואילך המקח מוחלט אסור לאכול הפירות עד הזמן^(י), אבל אם קבעו זמן שעד אותו זמן המקח קיים ואינם יכולים לבטלו, ורק מאותו זמן ואילך יכולים לבטל, דעת הרבה פוסקים להתיר^(יא).

ו. אם לא היה ביניהם תנאי גמור לבטל המקח, אלא הבטחה בעלמא שאם ירצה יחזיר לו, או אפילו תנאי גמור אלא שנתחייב בו לאחר המכירה, הרי נתקיים המקח, ומותר ללוקח לאכול הפירות^(יב).

ז. יש אומרים שאפילו בתנאי גמור, אלא שאין התנאי בא לבטל המקח מעיקרו כי אם לחזור ולמכור לו, מותר לאכול הפירות^(יג), ויש אומרים שכל תנאי בעל מנת להחזיר דינו כעל מנת לחזור ולמכור^(יד), ויש חולקים בכל זה^(טו).

(ט) ע"י בר"י שם הערה יד.
(י) בר"י שם סעיף ט.
(יא) בר"י שם, וע"י שם הערה ט בשם המנחת אלעזר.
(יב) שו"ע סימן קעד סעיף א וב, כיון שהמקח חל שעה אחת, שוב אינו מתבטל למפרע, ומעות מקח הם, וע"י בר"י פרק כח סעיף ז ובפתחי חושן דיני קנינים פרק כ סעיף כו.
(יג) בבר"י שם סעיף ח הבאתי כן בשם המחנ"א והנו"ב והחור"ד, דבתנאי כזה אין המקח בטל למפרע.
(יד) מחנ"א וחור"ד הנ"ל, דבכל על מנת חייב לחזור ולהקנות ואינו בטל למפרע, וע"י פתחי חושן דיני קנינים פרק כ הערה מב.
(טו) בבר"י שם הבאתי כמה אחרונים החולקים וסוברים דגם בתנאי לחזור ולמכור אסור, ושם הערה כב כתבתי דאפשר

להחזירו ולקבל דמיו, שאין בזה משום רבית במה שמשתמש בחפץ, שכן זהו דרך מו"מ, ואין זה בכלל ביטול מקח, וקצת ראייה לזה מהא דחו"מ סימן קפו בלוקח חפץ ע"מ לשגרו לבית חמיו, שמבואר בגמרא ובפוסקים שם שנהנה הלוקח במה שיחשיבוהו בבית חמיו, ולא חשבינן הנאה זו כשימוש, וכן בלוקח ע"מ לבקרו, דחשבינן ליה כשואל (עי' פתחי חושן דיני קנינים פרק יג), ולא מצינו מי שחשש לאיסור רבית ולומר דדוקא כשלא נתן מעות מותר, ובקיצור דיני רבית פרק ט סעיף ה ראיתי שמפקפק בזה.
(ז) כיון דמעות הלואה הם, וע"י פרק ד הערה י בדין קנין כסף למי שפרע.
(ח) ע"י בר"י פרק כח הערה יג, ושם נתבאר שאם התנו שאם יחול יחזיר פחות יש מתירים.

לקנות חפץ ע"מ לנסותו

י. חנות שמפרסמת שכל הקונה חפץ יכול להחזירו תוך שבוע או חודש ולקבל מעותיו בחזרה, יש אומרים שעפ"י מה שכתבנו לעיל אסור לקונה להשתמש בחפץ שקנה א"כ מסדרין המקח באופן המותר. מיהו אם ברור שעושים כן רק כדי למשוך לקוחות ואין המוכר והקונה לוקחים כלל בחשבון השתמשות המעות בינתיים יכולין להקל^{יב} (יב).

להחזיר לקונה יותר מדמי המקח

יא. לפי המבואר שכל מכירה שיכולה להתבטל אין לה דין מכירה אלא הלואה, כל שכן שאם למעשה נתבטל המקח והמוכר מחזיר המעות לקונה, שאסור להחזיר לו יותר ממה שקיבל ממנו אפילו אם נתייקר החפץ בינתיים^{יג} (יג).

מקח שנתבטל מחמת פגם השתמשות בחפץ לאחר שנתבטל המקח

יב. מי שקנה חפץ ומצא בו פגם שמבטל המקח, אסור לו להשתמש בחפץ אפילו אם המוכר נותן לו רשות להשתמש בו עד שיחזירונו^{יד} (יד). מיהו אם קנה החפץ בחנות והמוכר מניח לו להשתמש בחפץ עד שיקבל חילופו כדי לפצותו עבור הטירחא והעגמת נפש שגרם לו, נראה דיכולים להקל באופן המבואר בביאורים כאן^{טו} (טו).

^{יב} אע"פ שהקונה משתמש בחפץ רק כדי לנסותו מ"מ שמעתי מכמה פוסקים לאסור, וכן הוא בשו"ת להורות נתן ח"ו סי' עא, חוט שני (שיעורי הגאון הר"ע קרליץ שליט"א) סוף פרק יג ובשערי הלכה פרק יט סעיף יג. מיהו בנתיבות שלום סי' קעד ס"ז הקיל בזה משום דאין כוונת החנויות עבור אגר נטר רק כדי למשוך לקוחות וכ"כ בבר"י עקרי דינים פי"ז ס"ק ו' דהוי דרך מו"מ ושרי.

ולמעשה נראה להכריע כמו שכתב בחלקת בנימין סי' קעד ס"ק ג' וז"ל מיהו נראה שאם ניכר לכל שאין המוכר עושה כן מחמת אגר נטר מפני שמשעה מעותיו אצלו אלא עושה כן כדי לשדל הלוקח לקנותו שאם לא יוכל לנסות לא ירצה ליקח ועוד כדי שיחמוד החפץ ויקפוץ לקנותו וגם למי שקונה בהקפה נמי מרשה אותו לנסות החפץ, נראה דשרי דהא קמן דלא הוי אגר נטר ומ"מ נראה דפעמים שהמוכר דעתו גם על הנאת השתמשות המעות וכגון בחפץ שמחירו מרובה מאד והמוכר צריך מעות כעת ואילו לא היה מקבל מעות מזה היה צריך ללוות ברבית מנכרי וכדומה בכה"ג קשה לומר שאין דעתו גם מחמת אגר נטר ואפילו אם מרשה לנסות החפץ גם לאלו שלא פרעו דמיו אין בזה הוכחה מוחלטת שאין כוונתו מחמת אגר נטר דאפשר שאינו רוצה להבחין בין הלוקחים ולעולם דעתו משום אגר נטר וכן הלוקח פעמים שדעתו על הנאת החפץ בינתיים ונראה שהכל לפי הענין ועל כל פנים יכול לעשות כן בדרך היתר ע"י היתר עיסקה שהמעות שמקדים להמוכר הן לצורך עסק (אם לבסוף יבטל המקח) והנאת ההשתמשות נכללת בסכום ההתפשרות וכדלקמן פרק כב סעיפים כט-ל עכ"ל, וכע"ז כתב בקיצור דיני רבית להגר"מ שטרנבוך שליט"א בפרק ט סעיף ה. וכן יכולים לסדרו ע"י תנאי של יעל מנת שיכול הלוקח לחזור ולמוכרו למוכר כמבואר לעיל ס"ק ט.

ונראה דאם הלוקח יודע שאין דעתו להחזיר החפץ ומסתמא לא יהיה פגם, מותר לו להשתמש בחפץ כמ"ש לעיל בס"ק ד בשם הס"ט והברית יהודה.

ואיסור זה נוהג אפילו אם שילם הקונה רק חלק מדמי המקח ונעין פ"ח ס"ק ב' שאם זה סכום קטן וניכר שאינו מניחו להשתמש משום זה דמותר. וכן מסתבר דאסור אפילו התנו שאם יתבטל המקח אז ישתמש הקונה במעות שנתן למוכר כדי לקנות ממנו חפץ אחר (credit), מיהו יכולים להקל בזה טפי כיון דהוי בדרך מקח וממכר, עיין בסמוך ס"ק טו.

^{יג} יג. בגליון רע"א ריש סי' קעד הביא בשם שו"ת מהר"י הלוי דבהתנו להחזיר יותר הוי רבית קצוצה. ועיין בבר"י פרק כח סעיף ה' דאסור להחזיר יותר אפילו אם לא התנו ע"י ונתייקר החפץ בינתיים.

^{יד} יד. חו"מ סי' רלב סעיף טו. ועיין בב"ח, לבוש וסמ"ע שם ס"ק לג שאסור משני טעמים, אחד משום דכיון שנתבטל המקח הרי החפץ שייך למוכר ואסור לקונה להשתמש בו משום איסור גזל ועוד דכיון שהמקח נתבטל הרי המעות נחשבים כהלואה ביד המוכר ואסור לקונה להשתמש בו משום איסור רבית. ולפ"ז אפילו אם המוכר יתן לו רשות להשתמש בחפץ עדיין אסור משום רבית. מיהו אם עדיין לא שילם הקונה (דאין כאן הלואה) מותר לו להשתמש בחפץ ברשות המוכר.

^{טו} טו. בכמה מתברי זמנינו כתבו דאסור למוכר להניח לקונה להשתמש בחפץ משום איסור רבית. מיהו בקונה חפץ בחנות כגון מכונת כביסה וכדומה לכאורה י"ל דמותר למוכר להרשות לקונה להשתמש במכונה עד שיתן לו אחרת, דעפ"י רוב אין כוונתם משום השתמשות המעות אלא כדי לפצות הקונה עבור העגמת נפש וטירחא והוצאות שיגרמו לו

אם כבר השתמש הקונה בחפץ

יג. אם הקונה השתמש בחפץ קודם שנודע לו שהיה פגום או שהשתמש בו באיסור לאחר שנמצא הפגם, צריך הקונה לשלם למוכר עבור ההשתמשות ואסור למוכר למחול לקונה על החזרת המעות^{טז} (טז), וע"ע בביאורים.

מיהו נראה דהיינו דוקא במכירת שדה בנוגע לאכילת פירות, מכירת בתים בנוגע לשכר דירה ומכירת מכונית בנוגע לדמי שכירות וכדומה, כיון שדרך המוכרים להקפיד על תשלום דמי השתמשות עבורן, אבל בקונה חפצים בעלמא בחנות דאין דרך המוכרים להקפיד על תשלום דמי ההשתמשות וכמו שמצוי היום, מותר למוכר למחול על החזרת הדמים משום שידוע לכל שהמוכר מוותר על כך משום שגרם טירחא לקונה וכדי שהקונים ימשיכו לקנות אצלו ולא משום מעותיו של הקונה שנמצאות אצלו^{יז} (יז).

החזרת חפץ אחר תמורת הראשון כשנתייקר בינתיים

יד. יש אומרים דאם קנה החפץ בחנות (ע"י ביאורים) מותר לקונה להחזיר חפץ הפגום ולקבל חפץ אחר כזה תמורתו, אפילו אם נתייקר בינתיים. מיהו אם המוכר מחזיר מעות, יחזיר לקונה רק כסכום שקיבל ממנו ולא כפי מחירו היותר^{יח} (יח).

אם לא יניח לו להשתמש במכונה בינתיים, והרבה פעמים היה עושה כן אפילו אם לא שילם לו הקונה כלום כדי לפצותו ולפרסם שמו הטוב שנותן שירות טוב לקונים, ובפרט דעפ"י רוב אין המוכר חסר כלום ע"י כך כיון שיחזיר המכונה לבית החרושת.

והגם שלפעמים כוונתם ג"כ עבור השתמשות המעות, לענ"ד נראה לחלק בזה האופן ומבואר יותר לקמן בס"ק יט, דאם הקונה נתן המעות על דבר מסוים אין להקל רק כשברור שאין כאן שום כוונה עבור השתמשות המעות (כיון דבכה"ג כשנתבטל המקח נחשבים המעות כמלוח ביד המוכר, לכן אין להקל אלא כשברור שאין כאן שום כוונה רבית, ולא ראיתי מי שהקיל בזה) אבל אם הקונה הקדים המעות בדרך פסיקה כנהוג כשקונים מכונת כביסה ומקרה וכדומה, דהיינו שהזמין מכונת כביסה מספר כך וכך (על סמך יצא השער או יש לו, ע"י פרק ט) דבכה"ג עדיין חייב המוכר ליתן לו מכונה אחרת, יש להקל יותר כיון שאין שם הלואה ממש על המעות כיון שהם ביד המוכר בדרך מו"מ, וע"י פ"ז ס"ק לא שהבאתי שדרך מו"מ יכולים להקל כל שיש סיבה המוכחת שיכולים לתלות הרבית בה (ויש לעיין באופן שנתבטל המקח לגמרי והמעות ביד המוכר בתור הלואה ואח"כ העמידו החוב בדרך פסיקה על מכונה אחרת אי דינו כחוב מו"מ, ע"י בפוסקים ריש סי' קסג ובחז"מ סי' קצט ובי"ד רד סעיף ז).

^{טז} טז. חו"מ שם משני הטעמים שהבאתי בס"ק יד, והסמ"ע שם כתב דמטעם רבית לחוד אין צריך להחזיר דמי הפירות אלא לצאת ידי שמים כיון דהוי אבק רבית. [וע"י בנתיבות שלום סי' קעד סי"ז בהערות אות יא דחייב הקונה להחזיר דמי השתמשות מן הדין ואסור למוכר למחול על החזרתו וז"ל ויש להעיר בזה דכיון דעצם אכילת הפירות מוגדרת כאכילה בטעות, נמצא שרק בשעה שהמוכר מוחל ללקוח על הפירות האלו לאחר שנודעה הטעות אז דייקן מחילה זו כנתינת רבית, ונמצא שאסור למוכר למחול על הפירות וצריך ללמדו שאם יודע שהמקח התבטל למפרע עליו לתבוע את הפירות ואת שכר הדירה ולא למחול עליהם כיון שזוהי הוא נותן אבק רבית. עוד אפשר שאף אם כבר מחל המוכר על הפירות, אם עשה כן בטעות שלא ידע שיש בזה איסור, הוי מחילה בטעות והר"ז כאילו לא מחל וממילא מחוייב הלוך מן הדין לשלם עבור הפירות, ע"י מש"כ במבוא לדיני רבית אות קה (הבאתי סוף דבריו במילואים של פרק א סוף אות ז) עכ"ל. ובשערי הלכה פרק יט סעיף כא כתב דאם יפרש הקונה בשעת קבלת מעותיו בחזרה מהמוכר ויאמר לו שעדיין חייב לו עבור השתמשות החפץ מותר לקונה לקבל כל מעותיו בחזרה ולאחר שבוע יבקש מהמוכר שימחול החוב, דבכה"ג הוי רבית מאוחרת בזמן מופלג לאחר הפרעון עכ"ל וצ"ע.

ובפתחי חושן הל' גניבה ואונאה פרק יג ס"ק כ כתב ויש להסתפק כשקונה בגד ולבשו קודם שנודע לו הפגם אם צריך לשלם דמי שימוש, וא"כ ישומו שכר זה. ולענ"ד נראה שלא אמרו אלא בדר בחצר או שעשה מלאכה בכלי שיש בו הנאה או ע"פ משתרשי (הרוחת ממון) אבל בבגד שהיה יכול ללבוש בגד אחר לא מסתבר שזה בכלל הנאה שהיא חייב לשלם עבור השימוש עכ"ל וע"י חו"מ סי' שסג סי"ז, ויש לעשות שאלת חכם.

^{יז} יז. פרשת רבית פרק ג סעיף כ בשם הגר"י קרליץ שליט"א. וכ"כ הגר"מ שטרנבוך שליט"א בקיצור דיני רבית פ"ט סעיף ו דדוקא בבית ומכונית אסור דשכר ההשתמשות עולה לסך גדול וברור שלא היה מוותר עליו אי לא משום שגם נהנה בהשתמשות דמי המקח. ולפי מש"כ בס"ק טו עפ"י רוב בקונה בחנות יש טעם נוסף להקל עי"ש.

^{יח} יח. בברי"י פרק כח ס"ק מה כתב דאע"פ שלכאורה אסור למוכר להחזיר יותר ממה שקיבל ממנו (כדלעיל סעיף יא) ומה לי אם מחזיר כסף או שוה כסף, מ"מ חידש דכשאוחד קונה חפץ בחנות או אצל סוחר וכדומה (שיש למוכר הרבה מאותו המין או שמקבלו כסדר) מלבד מה שקונה החפץ אפשר דג"כ נחשב כפסיקה והזמנה על אותו החפץ, ולכן אפילו אם נתייקר מותר וחייב המוכר ליתן לו אחר ובלבד שהיה למוכר חפץ כזה בשעה שקיבל המעות ממנו או שיצא